

לפרשת בהעלותך – תשע"ז

האם יש שבעה חומשים?

אלי גורפינקל

מסורת בידינו כי התורה כוללת חמישה חומשים. כך מפורש בדברי חז"ל, בספרי ההלכה ואפילו בפיוט המפורסם 'אחד מי יודע' אולם מקורות אחרים מציעים מניינים אחרים. בתחילת תיאור המסע לארץ ישראל נאמר שארון הברית והענן נוסעים לפני המחנה, ומיד אחר כך מופיעה יחידה קצרה של שני פסוקים המתארת את דברי משה בתחילת מסע הארון:

וְיִהְיֶה בְּנֹסַע הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֲבִיבֶיךָ וַיִּנְסוּ מִשִּׁנְאֶיךָ מִפְּנֵיךָ: וּבְנַחֵה יֹאמֶר שׁוּבָה ה' רַבּוֹת אֱלֹפֵי יִשְׂרָאֵל (במד' י:לה-לו).

יחידה קצרה זו (שני פסוקים, תשע-עשרה מילים ושמונים וחמש אותיות בלבד!) תוארה בכמה מקורות חז"ליים כעומדת בפני עצמה עד כדי החשבתה 'ספר תורה' בפני עצמו. למען הסר ספק, מובהר שם שהכוונה להחשבת הפרשה כחומש ושינוי מניין חמשת החומשים המקובל: היות שספר במדבר מתחלק לשלושה חלקים – עד פרשה זו, פרשה זו וממנה ואילך – המצטרפים לארבעת החומשים האחרים (בראשית, שמות, ויקרא, דברים) – סך הכול שבעה.

לתיאור זה יש גם השלכות נורמטיביות: התלמוד מוצא זיקה בין החשבתה של הפרשה כספר עצמאי ובין הלכות שבת וקובע כי ניתן להציל מן הדלקה ספר תורה שנשתיירו בו שמונים וחמש אותיות כפרשת "ויהי בנסע הארון נראה כי על מוטיב זה מבוססים דברי המשנה הקובעת: "ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסע הארון מטמא את הידיים". מדרשים אלה מעוררים תמיהה: מה ראו חז"ל להגדיר דווקא פרשה קצרה זו כחומש שלם? בכמה מהמקורות מתבססים חז"ל על ציונים חריגים במסורה (אותיות נ"ן הפוכות לפני פרשה זו ואחריה או נקודות לפי מקור אחר). ואמנם באותם מקורות מובאים הסברים חלופיים לאותם ציונים. ציונים דומים מופיעים גם במקומות אחרים ולא תמיד עוררו עניין, בוודאי לא קביעות כה חריגות.

לפי כמה פרשנים, קביעה זו הונחתה גם מקשיים בפשט המקרא או במיקום הפרשן הדברים תמוהים: לא מדובר בקשיים מורכבים, תוכן הפסוקים נראה ברור, והפרשה נראית הולמת את הרצף הסיפורי. חז"ל התמודדו עם כמה וכמה פרשיות קשות ממנה, ובאף אחת מהן לא הוצעה גישה כה מרחיקת לכת עד כדי החשבת הפרשה "ספר בפני עצמו". מפרשים בעלי תפיסת עולם פילוסופית או קבלית הדגישו כי חז"ל ראו חשיבות ביצירת תבנית המחלקת את המקרא לשבע חטיבות בהתאמה למערכות השוררות בעולם הטבע או בעולם הא-לוהות, והפרשה רומזת לעניינים עמוקים הקשורים למניין זה, כמו חידוש העולם, ימות השבוע והשבת, תורת השמיטות, פניה השונים של התורה, שבעת הקולות שהיו במתן תורה או שבעת קני המנורה.

מפרשים והוגים אחרים הסבירו כי הפרשה כוללת ערך חשוב שהדגשתו מצדיקה את היחס המכבד שנתנו חז"ל לספר, ובלשונו של ר' יצחק אברבנאל: "כי היתה קבלתם שבאותה פרשה נכללה קדושה רבה וסוד עצום ששמו אותה ספר בפני עצמו" אחרים ניסו לזהות ערך זה, ונאמרו כיוונים שונים, כגון שהיא מדגישה את ייחודם וסגולתם של ישראל; קובעת שירושת ארץ שבה שבעת עמי כנען תלויה בעיסוק ובזיקה לשבעת חלקי התורה; ואפילו מורה על חשיבותה של מצוות פרייה ורבייה. הסבר אחר על חשיבות הפרשה מביא ר' יעקב אנטולי (פרובנס, 1194-1256), מחבר ספר הדרשות 'מלמד התלמידים' וחתנו של המתרגם הגדול ר' שמואל אבן תיבון. לדעתו, ארון ה' הנוסע לפני המחנה רומז לאנשי המעלה ששכלם מנהיג את גופם, וממילא הם נשמרים מהאויב – היצר הרע. אנטולי מרחיב את הדברים ומסביר כך עקרונות בתורת ההשגחה. והוא מסכם: "אמר עליה שהיא ספר תורה בפני

עצמו... שהוא שקול כנגד ספר תורה לפי הכוונה הנמצאת בו." אחרים הדגישו את עניינה כפרשה מתווכת בין הפרשיות שלפניה לאלה שאחריה: בין המסע לארץ ישראל ובין פרשיות התלונות והחטאים – המתאוננים, המתאווים, הדיבור במשה וחסאי המרגלים והמעפילים. רש"ר הירש טוען שפרשיות התלונות מסמנות שינוי דרסטי של מהלך האירועים ואילו בתחילת המסע לארץ ישראל העם היה ברמה רוחנית גבוהה, שרתה עליו השכינה, והוא עמד להיכנס לארץ, שבה "מקדש התורה ועם התורה היו מגיעים בארץ למעלתם העליונה ומאירים לכל העמים עד מרחוק", אך הידרדר מחטא לחטא, הכניסה לארץ נדחתה בארבעים שנה, וגם אז הומרה בתהליך איטי של ירושה ונחלה. עולה מדבריו שפרשה קצרה זו מתארת את מה שעשוי היה להיות אילו העם לא חטא ונועדה להבליט את שאינו גלוי לעין אך ישורר לעתיד לבוא. לכן אף כי ניכרים רק חמישה חומשים, הרי פרשה זו, הנחשבת "בעומק" ספר בפני עצמו, רומזת וממקדת את תשומת הלב לקו פרשת המים של ההליכה במדבר, והיא "קיצור תולדות ישראל והאנושות."

רעיון דומה מסביר הנצי"ב מוולוז'ין, הרואה בפרשה זו את המעבר מהנהגה ניסית עליונה "במידת 'תפארת' לדרגה נמוכה יותר, בדרך הטבע ובמידת 'מלכות'."

הרב צבי יהודה הכהן קוק מציע הסבר אחר לדבריו, הפרשה הפותחת את פרשיות התלונות והחטאים העתידיים להוליך את העם בגלות, באה לקבוע כי השגחת הא-ל (המכונה 'ארון ה'), על פי דברי ריה"ל בספר הכוזרי ד, ג) שתוארה בפרשה הקודמת, חופפת על עמו בכל מצב, וארון ברית ה' נוסע עם העם בכל אשר יפנה. הסברו מלמד על הסתכלות אחרת, הפוכה מזו שתיארו הרב הירש והנצי"ב: הפרשה אינה רומזת למה שהיה יכול או אמור להיות אלא מצביעה על המצב הנתון ומוצאת בו את הא-ל.

גם גישות אלה אינן מניחות את הדעת: פרשיות בולטות כפרשת שמע, והיה אם שמע, עשרת הדיברות או פרשיות הברכות והקללות אינן נחשבות 'ספר', ודווקא פרשת 'ויהי בנסע' היא כזאת? נראה אפוא שחז"ל לא ביקשו להחשיב פרשה זו חומש בפני עצמו, ואכן, לפי ההלכה לא ניתן לכתוב ספר תורה שבו מופרדת פרשת ויהי בנסע בהפרדה המצויה בין חומש לחומש. דברי חז"ל שלפיהם ספר במדבר מתחלק לשלושה חלקים לא באו אלא להדגיש את שאינו ברור מאליו. שלא כפרשיות בולטות שחשיבותן עולה מתוכן, כגון פרשת עשרת הדיברות, ביקשו חז"ל למקד את תשומת הלב לפרשה זו. את הקביעה שפרשה כה קצרה מביעה רעיון שלם וחשוב מביעים חז"ל בהגדרה המדרשית כ'ספר'. זו גם משמעות הקביעות התנאיות ולפיהן אפילו יריעה שמכילה שמונים וחמש אותיות מטמאת את הידיים, וניתן להציל בשבת

שרידי ספר תורה מן הדלקה: ניתן להציל רק שרידים העשויים להכיל יחידה שלמה, ופרשת 'ויהי בנסע' היא דוגמה מינימלית ליחידה כזאת, שלמרות היקפה הקטן צופנת בתוכה כמה מיסודות התורה החשובים.

פרשנים רבים ניסו להסביר מדוע צורת הסימון היא (גם) על-ידי אותיות נו"ן הפוכות, ונצטט את דברי המהרש"א התואמים את האמור לעיל:

באו הנוני"ן בספר זה שהוא קטן שבספרים שאין בו רק שני פסוקים, לרמז שגם ספר הזה כולל נ' שערי בינה והם הפוכים שהם מתהפכים מדעת בן אדם שלא יוכל לעמוד עליהם וגם משה הנזכר בשני פסוקים האלה לא זכה רק למ"ט פנים [19].

אותיות אלה רומזות שאפילו קטע טקסטואלי כה קטן כולל רבדים עמוקים, ואת שיאם לא מסוגל להבין אפילו משה רבנו.